

હિંદી લશ્કરનો
: : ઇતિહાસ : :
: : અને તેનું : :
હાલનું બંધારણ

લેખક અને પ્રકાશક:

ભારતભૂમિમાંની
ઠેર ઠેર સંકડી
થર્મોપાલીઓમાં

उत्तीष्ठत जाग्रत
प्राप्य वरान्नि बोधत

યોજના ૨જી] [જ્ઞાનપોથી ૧લી

સ્વ. કાશીસ્મા-

રક ગ્રંથમાળા

નાની લીલી જ્ઞાનપોથી

દી લશ્કરનો
ઈતિહાસ ::
અને તેનું : :
લનું બંધારણ

લેખક અને પ્રકાશક

જદુરાય ડી. ખંધડીઆ

જન્માષ્ટમી બીલ્ડીંગ

ખેતવાડી મેઈનરોડ

મુંબઈ નં. ૪

મૂલ્ય પાંચ આના

:: આવૃત્તિ ૧લી ::

:: પ્રત ૧૦૦૦ ::

પ્રકાશનઃ ઇ. સ. ૧૯૨૮

જ્યાં ઉદારતા વસે છે ત્યાંજ
વીરતાનો વાસો છે.
એવા એક ઉદાર
મારા મિત્ર અને સ્નેહી

રા. હીરાલાલ જેચંદ શાહને
ભાવભીના હૃદયે
આ ફુલપાંખડી
અર્પણ
જ. દુ. ખંધડીઆ

હિન્દી લશ્કરનો ઇતિહાસ

પ્રાસ્તાવિક :

મારે મતે વખત આવ્યો છે જ્યારે ગુજરાતી જુવાનોએ લશ્કરમાં દાખલ થવું પડશે. કોઈ પૂછશે : 'પણ શા માટે દાખલ થવું જોઈએ ?' એ માટે અહીં થોડી દલીલો કરું :

આપણે ગુજરાતીઓનો ભવ્ય ભૂતકાળ:

આપણા પૂર્વજો રાજાઓ હતાં. આપણા પૂર્વજો બહાદુર જોદ્ધાઓ હતા. આપણા પૂર્વજો સેનાપતિઓ હતા. આપણા પૂર્વજો વીર મર્દો હતા. આ બધું બતાવે છે કે આપણે ગુજરાતીઓ રાજ્ય કરી શકતા હતા અને મેદાને લડી શકતા હતા.

આપણો વર્તમાનકાળ :

આપણાં રાજ્યો ગયાં.

આપણાં સેનાપતિનાં પદો ગયાં.

આપણે જોદ્ધા બનતા મટી ગયા.

માત્ર થોડું ક્ષાત્રતેજ ટકી રહ્યું હોય, તો તે વાણિયાશાહી વેપાર ઉદ્યોગમાં, ક્ષત્રિયશાહી સાહસિકતા, હિંદુ શાહી મુસાફરીમાં, આર્ય-શાહી તેજસ્વિતા ચાણાક્યશાહી રાજ્યનીતિમાં, વકીલશાહી દીવાનગીરીઓમાં: એ સિવાય આપણે શુરા ગુજરાતી છીએ તે પૂરવાર કરવા હવે આપણી પાસે કંઇપણ સાબીતી નથી રહી.

અમને સવાલ થાય છે, કે આ બ્રીટિશ સરકારના જેમ પ્રાંત પ્રાંતના ને જાતજાતના લશ્કરોની ટુકડીઓ ઓળખાય છે, જેમકે '૬૪મી પંજાબી' '૩૬મી બર્માસ,' '૧૨મી ગુરખા' '૧૫મી ગૌડ બ્રાહ્મીન' તેમ ૧લી ગુજરાતી પલટણ કેમ ન હોય? અને

ત્યાર પછી ગુજરાતી પલટણો કેમ ન હોય? થોડાક ગુજરાતીઓ લશ્કરમાં જોડાય એ આપણા વર્ણધર્મ અનુસાર જરૂરી, અને ધાર્મિક ફરજ નથી શું? અરે ગુજરાતીના લશ્કર તો ઘેર ગયાં પણ લશ્કરી નોકરીમાં એક પણ ગુજરાતી યુવક જોડાયલો કોઇ બતાવશો ? અરે, તેમાં જોડાવાની કોઇની વૃત્તિયે બતાવશો? આજકાલ તો બોર્ડીંગો અને સ્કુલોનાં કારખાનાંઓમાં ગમે તેવા જુદી જુદી જાતના છોકરાઓ ઓરો, તો પણ એ ઘંટી-માંથી તો એક નિર્બળ કલાર્કનો ડબ્બો જ બનીને બ્હાર આવશે! પછી વેપારીઓ એ મીઠા ખોરાક ખાય છે! આપણે હવે પાછા જાતિ–ધર્મપર જવાની કેટલી જરૂર છે?

આપણો ભવ્ય ભવિષ્યકાળ!

ગુજરાતી યુવકો ધારે તો ભૂતકાળ જેટલો ભવ્ય ભવિષ્યકાળ ખડો કરી શકે. એ માટે

અમે એક સૂચના કરીએ છીએ. બધી ગુજરાતી બોર્ડીંગોના મુદ્રાલેખમાં એક સુધારો કરી આટલું ઉમેરવું જોઇએ :–

" આ સંસ્થામાંથી ઓછામાં ઓછા ૧૦ ટકા યુવકો લશ્કરમાં જોડાવા બ્હાર પડે તેવી વ્યવસ્થા કરવી.'

હિંદના ખુશ્કી (જમીનપર લઢનારા) લશ્કરનું બંધારણ કેવું છે અને તેમાં જોડાવા માટે ગુજરાતીઓને ક્યાં ક્યાં અને કેવી કેવી સગવડો છે તેના વિવરણને હાલ બાજુપર મૂકી ગુજરાતીઓએ શા માટે એ લાઇનમાં જોડાવું જોઇએ તે માટે એક દલીલ કરીએ :

એક તો ગુજરાતમાં અસલથી વંશ સાથે સંબંધ ધરાવવા શુદ્ધ શુદ્ધ આર્ય ક્ષત્રિયો છે, અને હિંદુ શાસ્ત્રોની આજ્ઞા અનુસાર લડવું કે લડનારા લશ્કરોમાં જોડાવું અને તે દ્વારા બીજી

વર્ણોની રક્ષા કરવી એ તો તેમનો જન્મસિદ્ધ ધર્મ છે. એ ધર્મ આ પ્રજા ઈ. સ. ૧૬૦૦ સુધી બજાવતી આવી છે અને તે સાલ પછી આપણે બજાવેલો છે એમ ઇતિહાસ સાક્ષી આપે છે. તે સાલ પછી આપણે ક્ષાત્રધર્મ અને હથિયાર છોડયાં છે અને હવે કોઇ પણ ઠેકાણે લશ્કરમાં કે સીપાઇ દળોમાં રડયાખડયા ગુજરાતી કલાર્કનું કામ કરતા જડે એ સિવાય ગુજરાતીઓમાં પણ ક્ષત્રિયો છે અને તે ધર્મ બજાવી રહ્યા છીએ તેનો હવે એક પણ **જાહેર પુરાવો** નથી રહ્યો. કોઇ કોઇ ગુજરાતી વ્યક્તિગત બહાદુરી બતાવે અને વ્યાપારી સાહસમાં જુસ્સાદાર જણાય એ તો ગુર્જર ક્ષત્રિયતાનો **ખાનગી** પુરાવો કહેવાય. હવે જો એ દિશામાં પાછી દૃષ્ટિ નહિ દોડાવીએ તો હવે એ જુસ્સો અને વ્યક્તિગત વીરતા પણ ભુંસાઇ જશે અને આપણે ગુજરાતીઓ ક્ષત્રિય મટી

જઇશું. આપણે ક્યાં સુધી લશ્કરી સેવાથી દૂર થયા તે એક નીચેની વાતપરથી જણાય છે :—

લશ્કરી ખાતામાં હિંદની લડાયક જાતિઓ વિષે અમુક માન્યતાઓ પ્રસરે છે જેની નોંધ 'ટાઇમ્સ'ની 'ઇયર બુક'માં નીચે પ્રમાણે છે :—

"હિંદના લશ્કરમાં મુખ્યત્વે ઉત્તર હિંદની જ લડાયક જાતિઓ જોડાએલી જણાય છે. પરંતુ લડાઈ પછી અલડાયક કોમોની સેવાની યે જરૂર પડવાથી હવે કઇ જાતિ વધારે સારી લડાયક છે અને લશ્કરમાં કઇ જાતિનુ પ્રમાણ કેટલું છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. આમ છતાં જન્મથી જ વધારે સરસ લડાયક જાતિઓ ચોક્કસ થઈ ચુકી છે. જેવી કે લડાઈ પહેલાં મુખ્યત્વે **શીખો જ** લશ્કરમાં મોટી સંખ્યામાં હતા (પાયદળ તેમજ હયદળમાં) એના જ જેવી બહાદુર અને મોટી સંખ્યાવાળી **ગુરખા** જાતિ છે. લશ્કરમાં મુખ્યત્વે આ બે જાતિ પ્રબળ છે.

ત્યારપછી ત્રીજે નંબરે **મુસલમાન** કોમ આવે છે. જે સારા પ્રમાણમાં લશ્કરમાં જોડાય છે અને તેમની વીરતા પણ સમાન ગણાય. આ લોકો ઉત્તર અને દક્ષિણ હિંદ તેમજ સરહદ-પરથી જોડાય છે. ઘોડેસ્વારીમાં તો મુસલમાનો અપૂર્વ છે. સંખ્યાના પ્રમાણમાં ચોથે નંબરે હિંદના અસલી યોદ્ધાઓ **રાજપુતો** આવે છે. જેઓ રજપુતાના, અયોધ્યા અને યુક્ત પ્રાંતો-માંથી જોડાય છે. તેમાં પણ 'ગરવાલ' જાત ખુબ ખડતલ અને બહાદુર છે. પહેલી બંગાળી રેજીમેંટ આવા રજપુતોથી જ બનેલી. જાટ લોકો પણ એવા વીર હિંદુ લડવૈયા છે. સંખ્યા-માં છેલ્લે દક્ષિણના મરાઠા લોકો છે છતાં શૌર્યમાં કોઇથી ઉતરતા નથી. આ ઉપરાંત દક્ષિણની શુદ્ર વર્ણમાંથી પણ ઘણા માણસો નાના લશ્કરી કામમાં જોડાય છે."

આ હકીકતપરથી તેમજ પહેલાની હકીક-

તોપરથી એટલું તો જણાય છે કે હિંદના દરેક ઈલાકાની લશ્કરી પલટણો છે. જેવી કે બંગાલ, મદ્રાસ, પંજાબ, દક્ષિણ વગેરે. માત્ર એક ગુજરાત–પ્રાંતજ એવો છે કે જેમાંથી એક પણ પલટણ ઉભી થઇ નથી! અને ખુબી તો એ છે કે અસલ ક્ષત્રિય એ પ્રાંતમાં વસે છે છતાં ! આ સ્થિતિ જોઈ ગુજરાતને માથે આ ઐતિહાસિક કલંક જોઇ ગુજરાતીઓએ–તેમાં પણ ક્ષત્રિયોએ ખાસ કરી શરમાવું જોઇએ.

લશ્કરી કેળવણીમાં મહાગુજરાત તદ્દન નાલાયક હોઇ તેને કપાળે કેવું કલંક લાગેલું છે તે આપણે ઉપર જોઇ ગયા. હવે કેટલાક દેશનેતાઓએ આ કલંક દુર કરવા દેશને પડકાર કર્યો છે. આપણા મહાગુજરાત (એટલે કચ્છ, કાઠીઆવાડ અને ગુજરાત)માં રઘુવંશી અને યદુવંશી ક્ષત્રિયો વસતાં છતાં આવું કલંક ગુજરાતને કપાળે ચોટેલું જણાય એમાં બધા કરતાં

જુવાનોએ સૌથી વધારે શરમાવાનું છે.

મને આશા છે, ગુજરાતી યુવકો નીચેની હકીકત વાંચી પોતાની વૈશ્યવૃત્તિ સળગાવી મેલશે અને વજ્ર હૈયાં કરી આગળ આવશે.

મુંબઈના એક પારસી નેતા **મી. કે. દ્દ. દાદાચાનજી**એ લશ્કરના સવાલને જ પોતાનો સવાલ બનાવ્યો છે અને તેઓશ્રી જ્યારે જ્યારે લશ્કરી ખર્ચ કે પ્રાંતોની:જવાબદારીના સવાલો ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યારે આગ વર્ષાવતાં ભાષણો કરી હિંદી દૃષ્ટિબિંદુ રજુ કરે છે. માત્ર થોડા જ માસ પહેલાં તેઓશ્રી ગુજરાતના નવયુવકોને લશ્કરમાં જોડાવા માટે ટાઇમ્સ ઓફ ઇંડીયામાં પડકાર કરી ચૂકયા છે. મુખ્યત્વે તેમના જ પ્રયાસને લીધે ખાસ પારસી કોમની એક રક્ષણાત્મક (બટેલીયન) ટુકડી પાંચ વરસ પહેલાં ઉભી થઈ હતી. એમ કરી એમણે પોતાની કોમની જવલંત સેવા કરી છે. હવે

તેમણે સમગ્ર ગુજરાતને જે પડકાર કર્યો છે તે ગુજરાતી પ્રજા ખાસ વધાવી લેશે અને પોતાનું પાણી બતાવી આપશે.

શનિવાર તા. ૪–૯–૧૯૨૬ને રોજ મુંબઈમાં 'વનિતાવિશ્રામ' હોલમાં વિદ્યાર્થીસંઘના આશરા હેઠળ હિંદી યુવકોના ભવિષ્યના સવાલ ઉપર એક સભા મળી હતી. તે વખતે **મી. એમ. એ. જીના** બારિસ્ટર, જેઓ હિંદી સરકારે નીમેલી છેલ્લી લશ્કરી કમીટી (સ્કીન કમીટી) માં મેંબર હતા તેમણે અંગ્રેજીમાં ભાષણ આપતાં આ પ્રમાણે ભાર આપી કહ્યું હતું:—

"× × × અમારી કમીટી હિંદ માટે લશ્કરી અમલદારોના બારણા ઉઘાડવા જરૂર ભલામણ કરશે × × સ્વરાજ મેળવાની ચાવી લશ્કરનો કબજો મેળવવો તે છે × × **ઇંગ્લાંડમાં લશ્કરી બહાદુરો બહાર પાડવાનું**

કાર્ય નિશાળો જ કરી રહી છે. × × મને ખાત્રી છે કે **કેળવણી આપનારાઓ સહકારથી** હિંદ પહેલા વર્ગના યોદ્ધાઓ પેદા કરી શકશે. * * હિંદનું ભવિષ્ય હિંદના નવ જુવાનોના હાથમાં છે.” વગેરે વગેરે.

આમાં કાળા અક્ષરો ઉપરથી જણાય છે કે મેં જે ગુજરાતી બૉર્ડીંગોના વ્યવસ્થાપકોને બ્હાદુર જુવાન યોદ્ધાઓ ઓછામાં ઓછા ૧૦ ટકા બ્હાર પાડવાનો પડકાર કરેલો છે તે ખોટો નથી.

ત્યાર પછી મુંબઈ સરકારના કેળવણી ખાતાના માજી પ્રધાન ડૉ. પ્રાંજપેએ નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું હતુંઃ—

“ × × × હિંદના નવયુવકો લશ્કરમાં જોડાશે તો જ, ગમે તેવું સ્વરાજ મળ્યું હશે તો પણ ભવિષ્યમાં પરદેશી દુશ્મનોના હુમલાથી સ્વરાજ ટકાવી શકાશે. × × રાજ્યદ્વારી પ્રવૃ-

ત્તિમાં પણ લશ્કરમાં જોડાવાનો સવાલ હિંદના નવયુવકોએ સૌથી વધારે જરૂરી ગણી તેને ઉપાડી લેવો જોઇએ. × × ×" આટલું કહ્યા પછી **લશ્કરમાં જોડાવાથી સારા પગાર ઉપરાંત જોડાનારને બીજા શું શું મહાન ફાયદાઓ થાય છે તે ગણાવતાં** ડૉ. પ્રાંજપેએ જણાવ્યું હતું કેઃ—

"જીવવા માટે ફાંફાં નહિ મારવાં પડે. નિયમિત થવાથી સારી ટેવો પડશે; શરીર ધરતી ધમધમાવે તેવું મજબુત બનશે; શહેરના માઇકાકલા રોગી શરીરની આફતોમાંથી બચી જવાશે, નમાલી બાયલી પ્રજા પેટ પડતી અટકશે; તેથી અનીતિના ગુન્હા ઓછા થશે; જાતિભેદ ને રંગભેદ ભૂલાશે; દેશસેવા થશે" વગેરે વગેરે.

ગુજરાતી યુવકોમાંથી અમુક ટકાએ લશ્કરમાં શા માટે જોડાવું જોઇએ તે ફરી ફરી

સાબીત કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પોતાના મરણ પથારીએ પડેલાં જાતિધર્મ—ક્ષાત્રધર્મને ફરી સતેજ કરવા લશ્કરમાં જોડાવા સિવાય ગુજરાતી પ્રજા પાસે બીજો ઉપાય જ નથી.

ગુજરાતીઓમાં વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણો, જેમનો 'લડવું' એ ધર્મ નથી છતાં પણ જાગવા માટે ચળવળ કરી રહ્યા છે. ગયા ગણેશચતુર્થીના તહેવારને દિને મુંબઇમાં શ્રી વડનગરા નાગરમંડળ તરફથી સેંડહર્સ્ટરોડપર જ્ઞાતિસંમેલન ભરાયું હતું. તેના પ્રમુખસ્થાનેથી જુનાગઢના **માજી દીવાન** રા. ત્રીભુવનરાય રાણાએ યુવકોના ચારિત્ર્ય અને શારીરિક શક્તિની જરૂરીયાત વિષે લંબાણથી ભાષણ આપી નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું હતું:—

"× × × આપણા દેશના સંરક્ષણના કાર્યમાં ઉપયોગી થવાય:તે માટે તેમજ આપણા પૂર્વજોની લશ્કરી કાબેલીયતનો વારસો નભા-

વવા માટે જમાના પ્રમાણેની લશ્કરી કેળવણી લેવાની ખાસ અગત્ય છે. નિશાળો અને કોલેજોમાં લશ્કરી શિક્ષણ ફરજીઆત કરવા માટે હિંદમાં કેટલાક રાજદ્વારી નેતાઓ મંથન કરી રહ્યા છે. વળી તાજેતરમાં સ્કીન કમીટીની યોજનાને પરિણામે હિંદુસ્થાનમાં જ રહીને લશ્કરી કેળવણી અને લશ્કરી ઓદ્ધા મેળવવાની સગવડો પ્રાપ્ત થવા સંભવ છે." વગેરે વગેરે.

આમ નાગરો પણ જાગે છે તો ગુજરાતની બીજી કોમો હજીયે શું સુઇ રહેશે? આ તકે ગુજરાતીઓની સંખ્યાબંધ બોર્ડીંગો અને સંસ્થાઓના કાર્યવાહકોને ફરીવાર યાદ આપવા રજા લઉં છું, કે તેઓશ્રી પોતાની સંસ્થાના બાળકો–યુવકોમાંથી અમુક ટકાને આ દિશામાં વાળવા કમર કસી તૈયાર થાય. તેઓશ્રી સંસ્થાશ્રીતોની એક સભા ભરી પુછી જુએ કે એમાંથી લશ્કરમાં જોડાવાની કોઇની મરજી છે ખરી ?

" સીપાઇગીરીનો સાદ " નામના અગ્રલેખ દ્વારા દેશના જુવાનોને હાકલ કરતું આગેવાન પત્ર ' સૌરાષ્ટ્ર ' તા. ૩-૩-૨૮ ના અંકમાં લખે છે :—

" એક યુવાન અખાડામાં જતો હતો. તેના માતાપિતા તે સામે કકળી ઉઠયાં. તેના અખાડાના મિત્રને કહે છે કે ' છોકરાને અખાડામાં નથી મોકલવો. તેનાં હાડકાં દુઃખવા આવે.' જવાબમાં પેલા અખાડાવાળા ભાઇએ કહ્યું કે 'અખાડામાં આવવાથી, આજ તો માત્ર એ ચાર દિવસ હાડકાં જ દુઃખશે; પણ અખાડામાં નહીં આવવાથી કાલે કોઇ મળશે તે હાડકાંના ચૂરેચૂરા કરી નાંખશે અને તે અને તમે બધાં આંસુડાં સારતાં રહેશો. '

આ કોઇ એક માતપિતાની મનોદશા નથી. એ તો સાર્વત્રિક મનોદશા છે. ખુદ ગરાસીયા અને રાજપૂતોનાં કુટુંબોમાં આજ

માતાઓને પોતાના કુંવરોને બહાર કાઢતાં કંઈ કંઇ થઈ જાય છે. સિપાઇનો પોષાક પહેરવો, રાત દિવસ છાવણીમાં કાઢવા, ગામે ગામે કેમ્પફાયરો કરવી, કવાયત શીખવી કવાયતી ચાલ ચાલવીઃ એ વસ્તુઓ આપણી પ્રજાને નથી સમજાતી. એમાં તે શક્તિનો અપવ્યય અને શરીરની નિરર્થક હીનતા જોઇ રહી છે. આજના જુવાનની ચાલમાં સિપાઇગીરી નથી, સ્વરમાં મર્દાનગી નથી, કાર્યમાં બહાદૂરી નથી: અને બહાદૂરી, હીમ્મત વગેરે બધુંય જાણે કોઈ ગત જુગની વસ્તુ હોય, તેને તો પૂજાય, પણ અમલમાં મૂકી ન શકાય એવી આજે મનોદશા પ્રવર્તે છે. આપણો જુવાન આજ રામાયણ મહાભારત સાંભળતો નથી. અર્જૂન અને ભીમનાં પરાક્રમો એના કાન ઉપર પડતાં નથી. એને ભાગ્યે આજે માણભટ્ટની કથાઓ નથી. એટલે જ આજે એની રમતોમાં

એ અભિમન્યુના ચક્રાવા અદૃશ્ય થયા છે. તીરકામઠાં એ કોઈ પ્રદર્શન જેવી ચીજ થઇ રહી છે. એટલે જ એ આજે કોઈ વૃદ્ધની ચાલે વાંકો વાંકો, મંદો માંદો ચાલે છેઃ અને બીજા કોઇ સિપાઇની ચાલે ચાલતા હોય તેની મજાક કરવા દોડે છે.

જાણે આપણા મર્દાનગીના કિલ્લાના પાણા ઉખડી ઉખડી પડી રહ્યા છે. જાણે આપણો આ દેશ કોઇ ઉંડી અને ઉંડી, પાછા નીકળી ન શકીએ તેવી અગાધ ખાઇમાં પડી રહ્યો છે. ડુંગરે ડુંગરાની કાંકરીએ કાંકરી સાથે દોસ્તી ધરાવનારા, જંગલોની ડાંખળીએ ડાંખળીએ બેસી એનાં પાંદડા અને વનફળ ઉપર દિવસોના દિવસો ગાળનારા, પ્રતાપ અને શિવાજી આજે ભૂલાતા જાય છે. આપણો ક્ષત્રીસમાજ પણ તેનો ધર્મ ભૂલતો જાય છે. એ સમાજને પણ આજે સિપાઇગીરી કડવી, દરજ્જાને હાની-

કારક લાગે છે. ભારતવર્ષનું ભાવી કોઈ કાળી, અતિ કાળી, અચળ પાકાસના ગુણવાળી કાળી શાહીથી લખાતું જાય છે. ભારતવર્ષમાં એનાં બૈરાં છોકરાંની આબરૂનું મર્દની માફક રક્ષણ કરવા જેટલી તાકાત પણ આજ નથી રહી અને એના જુવાનની તો એવી બૂરી દશા થઇ રહી છે કે એ જુવાનની સંતતિ પશુની ગુલામી કરતાં યે પણ વિશેષ ગુલામી સહન કરવા તૈયાર થશે, એવી ભીતિ ખડી થઈ છે.

આવો જ ભય ઇટલીના ભાગ્યવિધાતાઓને આજથી ૭-૮ વર્ષ પહેલાં લાગ્યો. ટ્રીપોલી તેમણે ગુમાવ્યુંઃ યુરોપના મહાન્ યુદ્ધને અંતે તેનો દરજ્જો હલકો પડયો. એ વખતે એના પુત્રોમાં સાચી ભાવના જાગી. એમણે નાટકો અને સીનેમા બંધ કર્યા. મોજ શોખનાં સાધનો તરફ અભાવ ફેલાવ્યો. સમસ્ત

જનતાને લશ્કરી તાલીમ તરફ દોરી, સિપાઇના કપડાં પહેરવાં; સિપાઇઓની ચાલે ચાલવું, સિપાઇઓની છાવણીઓમાં રખડવું, એવો નવો આદેશ થયો. શ્રીમંત અને ગરીબ સૌ એ માર્ગે દોડયા; આખું ઇટલી જાણે લશ્કરી છાવણી સ્વરૂપ બની ગયું. ઈટલીની આખી જુવાની જાણે છલકાઇ ઉઠી અને આજ સાત વર્ષમાં સમસ્ત યુરોપમાં ભય પેઠો છે કે ઈટલી શું કરશે? ઇટાલીએ એ વસ્તુને માત્ર આદર્શ–દૂર દૂરના ભવિષ્યમાં અમલમાં મૂકવાની આકરી વસ્તુ ન માની, પણ તેનો તત્કાળ અમલ કર્યો; અને આખો જીવનપલટો સાધી લીધો.

આપણા દેશની મનોદશા આપણે પણ ફેરવવાની છે. અક્ષરજ્ઞાન, વિદ્વત્તા, નોકરી, કામળીતા: એ બધું આજ આપણા દેશને કોઇ ભયંકર મહામારી જેવું થઇ પડયું છે. તેને ફેંકી દેવાની જરૂર છે. ભલે ઘડીવાર આપણે ભણતર

ભૂલી જઇએ ; ભલે ઘડીવાર હેરાન થઇ જઇએ. આપણા દેશને સ્વતંત્ર બનાવવો હોય, આપણે ગુલામ મટવું હોય, આપણે આપણી સ્વાધીનતા જમાવવી હોય, તો તેને માટે તો સર્વત્ર અરાજકતાને માટે પણ તૈયાર થવું પડશે. આપણાં ઘરબાર ભલે લૂંટાઇ જાય : આપણે બધા જગતના ચોકમાં ભલે રખડતા થઇ જઇએ, આપણા કકડાબુકલા માટે આપણે જંગલનાં ફળફુલ ઉપર આધાર રાખવાનો છો વખત આવે; એ બધું નહીં થાય ત્યાં સુધી, આ પરાશ્રયની ભ્રાંતિનો નાશ શી રીતે થવાનો હતો ? જ્યારે પોલિસનું રક્ષણ ન હોય, જ્યારે આપણી બૂમ સાંભળીને મદદ કરવા દોડી આવનાર કોઈ સરકાર ન હોય, જ્યારે આપણી તિજોરી અને આપણું કુટુંબ આપણા પોતાના બાવડાના બળ ઉપર જ જીવી શકે એવો સમય આવ્યો હોય, ત્યારે જ આપણી શક્તિ અશક્તિની સાચી પરીક્ષા થાય, ત્યારે જ આ-

પણી આંખો ઉઘાડે. આપણા દેશમાં પેઠેલા દર્દની સાચી પરીક્ષા તે દહાડે જ થવાની. આજ તો કોઇ એ દર્દની હૈયાતી પ્રત્યે લક્ષ આપતું નથી. પ્રભુને પ્રાર્થીએ કે એ દર્દ સમજનાર આપણા થોડા દેશહિતૈષીઓની બૂમ સંભળાય, ઠેર ઠેર અખાડા, ગોબ્લર્સ અને સ્કાઉટોની પ્રવૃત્તિ જોર પકડે, આપણો જુવાન એ ઘરનો ઉંદર નહીં પણ અખાડાનો પહેલવાન, છાવણીનો સિપાઇ અને વેરાનમાં રખડનારો વીર બને, એવી ભાવના ચોતરફ ફેલાય; રાજકોટનું અનુકરણ ઠેર ઠેર થાય, અને અક્ષરજ્ઞાનના ભ્રામક પડદાઓ તૂટી, આપણી સ્થિતિનું સાચું જ્ઞાન આપનારી નવી દુનિયા અમારા દેશને સાંપડે. પ્રભુ પાસે અમારી એ પ્રાર્થના છે. અમારાં ભાઇ-બ્હેનો પાસે અમારી એ ભિક્ષા છે ”

*** દેશના જુવાનોને અને મારા વીર બંધુઓને આથી વિશેષ મારે હવે કંઇ કહેવાનું નથી. કર્ત્તા

૨

[બંધારણ અને વિવરણ]

ઇતિહાસ : **પ્રકરણ ૧ લું.**

(**નોંધ**:—હિંદી લશ્કર વિષેની જાણવાજોગ હકીકત ગુજરાતી યુવક બંધુઓ સમક્ષ મુકવાને હું આ તક લઉં છું. મને આશા છે કે આ હકીકતનો અભ્યાસ કરી મારા વીર બંધુઓ ક્ષાત્રવૃત્તિ તરફ પાછા પળવા તેમજ અન્ય બંધુઓને પળાવવા પોતાનો ધર્મ જોશે અને અદા કરશે: **કર્ત્તા.**)

જુનો ઇતિહાસ—(૧) ખુશ્કી: (જમીન પર લડનારૂં) હાલનું હીંદ દેશનું મહાન દેશી લશ્કર તે અંગ્રેજોની ઇસ્ટ ઇંડીઆ કંપનીએ

પોતાની કોઠીઓ સાચવવા અસલમાં રાખેલા ચોકીદાર—ચપરાસીઓની નાની નાની ટુકડીઓ-માંથી વિકાસ પામીને બનેલું લશ્કર છે. તેનીયે પહેલાં ઈ. સ. ૧૬૬૫માં ચોકીદારો રાખવાની પ્રથા ફ્રેંચોએ પાડેલી; જ્યારે બ્રીટીશોના ચોકી-દારો વીલાયતથી સીધા મુંબઈ આવતાં તેમણે સૌથી પહેલો પાકો કીલ્લો મસલીપટમ પાસેના આર્માગોન પાસે કરેલો. જો કે અંગ્રેજોએ મ-દ્રાસ ૧૬૪૦માં જીતેલું. છતાં છેક ૧૬૫૪ સુધી (ફોર્ટ જ્યોર્જ) મદ્રાસના કીલ્લાનું રક્ષણ કરનારી ટુકડીમાં માત્ર ૧૦ સીપાઇઓ જ હતા! ઈ. સ. ૧૬૬૧માં ૪૦૦ સીપાઇઓના બનેલા લશ્કરે મુંબઇનો કબજો લીધો, છતાં વળી પાછા ઈ. સ. ૧૬૬૮માં માણસો ઘટીને ૨૮૫ થઈ ગયેલાં, જેમાં અંગ્રેજો માત્ર ૯૩ હતા અને બાકીના ફ્રેંચ, પોર્ટુગિઝો તથા હિંદીઓ હતા.

ઈ. સ. ૧૭૪૪માં ફ્રેંચો સામે લડાઇ જાહેર

કર્યા પછી લશ્કર ખુબ વધારવામાં આવ્યું. છતાં ઈ. સ. ૧૭૪૬માં ફ્રેંચો અંગ્રેજો પાસેથી મદ્રાસ જીતી ગયા. ઈ. સ. ૧૭૪૮માં મેજર લોરેન્સ મદ્રાસને કીનારે લશ્કરના સેનાપતી તરીકે આવ્યા. એ વખતે અંગ્રેજી રાજ્યના પાયા હચમચતા હતા, કારણ કે ડુપ્લેની સરદારી હેઠળ ફ્રેંચો જ્યાં ત્યાં હુમલા કરી, અંગ્રેજોને હડાવતા હતા. આમ અંગ્રેજોને જીવન મરણનો ભયંકર સવાલ હોવાથી તેમને લશ્કરી બળ વધારવાની જરૂર પડી. નવા સેનાપતીએ લશ્કરમાં ભરતી અને તેના સુયોગ્ય બંધારણનું કામ તુરત હાથમાં લીધું અને સૌથી પહેલી મદ્રાસી **ગેરીસનની** પુનઃ રચના કરી, તેને **કંપની** બનાવી. હિંદી લશ્કરને ચોક્કસ સ્વરૂપ આપવાનો આ પહેલો પ્રયત્ન થયો અને આખરે એ સેનાપતી મુખ્ય સેનાપતી થયો હતો. મદ્રાસમાં યુરોપીયન કંપનીઓ ત્યાર પછી મદ્રાસ ફ્યુઝીલીયર્સ (fusi

liers) તરીકે ઓળખાયા. એ જ પ્રમાણે બંગાળ અને મુંબઇમાં પણ લસ્કરની મોટી કંપનીઓ સ્થપાઈ ને ત્યાર પછી ૧ લી બંગાળ અને ૧ લી મુંબઇ તરીકે ઓળખાતી હતી. દેશી પાયદળની પણ લોરેન્સ તેમ જ કલાઇવે પુનઃ રચના કરી. ત્યાર પછી ઇંગ્લાંડના રાજાની લસ્કરી પલટણો પણ હિંદુસ્તાનમાં મોકલવામાં આવી; જેમાં સૌથી પહેલી વિલાયતી ૩૯મી પાયદળ પલટણ ઇ. સ. ૧૭૫૪માં આવેલી.

ત્યાર પછી ૪૨ વર્ષ સુધી ફ્રેંચો તેમ જ હિંદના બીજા સત્તાધીશો સાથે અંગ્રેજોને કાયમ અથડામણ થયા કરતી હતી અને ઇ. સ. ૧૭૯૬માં અંગ્રેજોએ વળી પાછું લસ્કરમાં નવું બંધારણ આદર્યું. તે વખતે કુલે અંગ્રેજો ૧૩૦૦૦ અને હિંદીઓ ૬૭૦૦૦ હજાર હતા, તેની ૭૫ પલટણો બનાવી અને દરેક પલટણમાં બે 'બેટેલીયનો' ગણાતી તેને બદલે બંગાળમાં

દશ દશ કંપનીઓની બેટેલીયનોને ભેગી કરી એક પલટણ બનાવી અને તેમાં અંગ્રેજ અમલદારો વધાર્યાં. આ જ પ્રમાણે મુંબઇ—મદ્રાસમાં પણ બંધારણ બંધાયું અને સાથે સાથે ઘોડેસ્વાર અને તોપચી ટુકડીઓ પણ બનાવવામાં આવી. આવા અસરકારક બંધારણના જોરે ત્યારપછી ૧૭૯૮માં આવેલા નવા ગવર્નર માર્ક્વીસ વેલેસ્લીએ મોગલ, મરાઠા અને ફ્રેંચોનું જોર તોડયું અને અંગ્રેજી રાજ્યનો પાયો મજબુત કર્યો.

લશ્કરમાં વારંવાર ફરતાં બંધારણ અને તેને લગતા નીકળતા નતનવા હુકમોના ત્રાસને લીધે તેમ જ સ્વદેશના માન ખાતર હિંદી પલટણમાં બેદીલીની આગ ગુપચુપ ધુંધવાઇ રહી હતી પરંતુ તેને પ્રગટ થવાને વાર હતી. આમ છતાં ૧૮૫૭ના: મહાન બળવાનું મૂળ નાખનારો, નાનો બળવો વેલોરમાં ૧૮૦૬માં

બન્યો. સીપાઇઓ ફરી ગયા ને અંગ્રેજોની કાપાકાપી ચાલી. પરંતુ કર્નલ ગીલેસ્પીએ એ બળવો દાબી દીધો.

આ ખુશ્કી લસ્કરની મદદથી દરિયાપારના મુલકો જીતવા માટે પણ અંગ્રેજોએ હામ બીડેલી અને તે વખતે બુર્બોનો ટાપુ, સીલોન, જાવા વગેરે ટાપુઓ તેમણે જીતેલા. ત્યાર પછી દક્ષિણમાં ૧૮૧૭માં મરાઠાઓએ બુઝાતા દીપક માફક છેલ્લું છેલ્લું ભયંકર જોર કરી લીધું. અંગ્રેજોને આ વખતે આખા હિંદી લસ્કરનો ઉપયોગ કરવા વખત આવ્યો. તેઓ ફાવ્યા અને દક્ષિણીઓ હમેશને માટે હાર્યા હોય તેમ ત્યાર પછી દક્ષિણમાં ફરી મોટું યુદ્ધ થવા પામ્યું નહિ. યુદ્ધનો પવન ત્યાર પછી ઉત્તર હિંદમાં ફૂંકાયો.

આ વખતે બે બેટેલીયનની એક પલટણનું બંધારણ વળી પાછું ભાંગીને તેના સ્વતંત્ર વિ-

ભાગો પાડવામાં આવ્યા અને જે તારીખે એક બેટેલીયન ઉભી કરવામાં આવી તે તારીખનો નંબર આપી તે નંબરથી તે બેટલીયન ઓળખવાની શરૂઆત થઈ. બંગાળી લસ્કરમાં ત્રણ ઘોડેશ્વાર તોપખાના બ્રીગેડ, પાંચ પાયદળ તોપખાના બેટેલીયન, બે યુરોપીયન પાયદળ અને ૬૮ હિંદી પાયદળ પલટણ, તેમજ ૫ કાયમી ઘોડેશ્વાર અને ૮ કામચલાઉ ઘોડેશ્વાર પલટણનું બનાવવામાં આવ્યું. મુંબઇ અને મદ્રાસમાં પણ એ નવું બંધારણ દાખલ થયું.

ત્યારપછી બ્રીટિશ લશ્કરની નજર અફગાનીસ્તાન તરફ ઇ. ૧૯૩૯ માં દોડી અને કાબુલ લીધું; પરંતુ પાછી સખત હાર ખાઇ પાછા વળવું પડયું. જે વખતે પંજાબમાં શીખો સાથે અથડામણ થઈ. અનેક ઠેકાણે અનેક હારજીતો થયા પછી, લાંબો સમય વીત્યા પછી સુબ્રાઉન અને ગુજરાત પાસે શીખોને છેલ્લી મરણતોલ

હાર ખાવી પડી અને પંજાબ બ્રીટિશ રાજ્યમાં જોડાયું. ત્યારપછી સીંધ અને બરમા હાથ આવ્યાં, પણ પંજાબમાં એમ લશ્કરી રીતે શાંતિ થાય તેમ નથી અને આજ સુધી સરહદપર એ જુના ધીંગાણાંની અસરોને લીધે નતનવી તકલીફો ઉભી હોય છે જ.

૧૮૫૭ ના બળવા વખતે લશ્કરની સ્થિતી આ પ્રમાણે હતીઃ બંગાળી લશ્કરમાં ૨૧૦૦૦ બ્રીટિશ અને ૧૩૭૦૦૦ દેશીઓ હતા. મદ્રાસી લશ્કરમાં ૮૦૦૦ અંગ્રેજ અને ૪૯૦૦૦ દેશીઓ હતા અને મુંબઇ લશ્કરમાં ૯૦૦૦ અંગ્રેજ અને ૪૫૦૦૦ દેશીઓ હતા. આ આંકડાઓ જોતાં અંગ્રેજોના જાનમાલને જબરૂં જોખમ હતું અને તેમનાં મૂળ હલી જાય તેવી પરિસ્થિતી હતી. બળવાનાં કારણો ઇતિહાસમાં જગજાહેર છે. જેમાં લશ્કર ઉપર અમલદારોનો ઓછો કાબુ એ પણ એક કારણ હતું. ત્યાર-

પછી બળવો કેવો સખત હાથે દાબી દેવામાં આવ્યો તે તો ઇતિહાસમાં જાણીતી બીના છે એટલે તેના પિષ્ટપેષણની અહીં જરૂર નથી. પરંતુ બળવામાંથી અંગ્રેજ સરકારને લશ્કરી વ્યવસ્થામાં સુધારા કરવાને ઘણા પાઠો શીખવાના મળ્યા અને તેથી ત્યાર પછી પુનર્વ્યવસ્થા હાથમાં લેવામાં આવી.

સૌથી પહેલાં તો ઇસ્ટઇન્ડીયા કંપનીને બદલે અંગ્રેજ રાજાએ હીંદની લગામ હાથમાં લીધી. આ વખતે ઉપર જણાવેલાં ત્રણ પ્રાંતિક મુખ્ય લશ્કરો હતાં જેમાં કુલ્લે ૬૫૦૦૦ બ્રીટીશ અને ૧૪૦૦૦૦ દેશીઓ હતા. મુખ્ય સુધારો એ થયો કે ત્રણે લશ્કરોને એક છત્ર નીચે મુકવામાં આવ્યાં. ઉપરાંત તેનું વર્ગીકરણ (class regiments અને companies) કરવામાં આવ્યું. ૧૮૯૫ માં વળી પાછો મોટો સુધારો થયો જેમાં એ ત્રણે પ્રાંતિક લશ્કરોનાં

નામો રદ કરી તેને ઠેકાણે ‘ કમાન્ડ’ સીસ્ટમ દાખલ થઇ. જે દ્વારા પંજાબ, બંગાળ, મદ્રાસ અને મુંબઇ એમ ચાર ‘ કમાન્ડો ’ ઉભા કરવામાં આવ્યા.

આ પદ્ધતિ વળી ૧૯૦૪ સુધી ચાલી. જે વખતે લોર્ડ કીચનરે વળી મદ્રાસ કમાન્ડ રદ કર્યો અને પ્રાંતિક નામો મેલી દઇ, ઉત્તર કમાન્ડ (એટલે પંજાબ), પૂર્વ કમાન્ડ (એટલે બંગાળ) અને પશ્ચિમ કમાન્ડ (એટલે મુંબઈ) એવાં નામો આપ્યાં. પણ ૧૯૦૭માં વળી અમલદારોને આ પદ્ધતિએ કામ કરતાં ઢીલ થવાની ફરિયાદ આવી. જેથી કરી બધા જુદા જુદા કમાન્ડો રદ કરી તેની જગ્યાએ બે જ વિભાગ બે મોટા અમલદારો (જનરલ ઓફીસરો)ના હાથ નીચે સોંપવામાં આવ્યા. ઉત્તર અને દક્ષિણ કમાન્ડ એ નામ અપાયાં. આ અમલદારોને માત્ર કમાન્ડ, તપાસ અને કેળવણીનું જ

કામ કરવાનું હતું જ્યારે લશ્કરી વહીવટની માથાઝીકનું કામ તેમને માથે નહોતું.

છેલ્લી મોટી લડાઇમાં બન્ને કમાન્ડરોએ ભાગ લીધો, અને ૧૯૧૭–૧૮ સુધી એમનું એમ ગાડું ચાલ્યું. જે દરમ્યાન વ્યવસ્થામાં ઘણી ખામીઓ દેખાઇ, કારણ કે જુદા જુદા પ્રાંતિક અમલદારોનું કામ આમ એક છત્રપર આવી પડવાથી કામનો બોજો વધી ગયો. એ-ટલે વળી જવાબદારીઓના વિભાગ પાડી તેને વ્હેંચી દેવામાં આવી, અને એમ કરી મધ્ય સ્થળપરથી કામનો બોજો ઓછો કરવામાં આવ્યો. લશ્કરનું નામ 'આર્મી' હતું તે ફેરવીને 'કમાન્ડ' રાખવામાં આવ્યું અને વહીવટી સ્ટાફ વધારી પ્રાંતિક જનરલ ઓફીસરોને વધારે જવાબદા રીઓ આપી. ૧૯૨૦ માં બેને બદલે ૪ કમાન્ડ થયા હતા.

હાલનું બંધારણ: પ્રકરણ ૨ જું.

હિંદી લશ્કરમાં ખુસ્કી (જમીન) લશ્કરનો જુનો ઇતિહાસ, જેમાં હાલના બંધારણના મૂળીયાં છે, તેની આછી રૂપરેખા આપણે જોઈ ગયા. એ બધાં જુનાં ફારફેરીને પરીણામે તેનું હાલનું બંધારણ કેવું છે તે ટુંકામાં આપણે હવે જોઇએ.

આ બંધારણની વિગતવાર સમજણ "ધી આર્મી ઇન ઇંડીયા એન્ડ ઇટસ ઇવોલ્યુશન" નામના ૧૯૨૪ માં બહાર પડેલા, સરકારી સત્તાધારી પ્રકાશનમાં આપવામાં આવી છે; જેનો ટુંક સાર નીચે પ્રમાણે છે.

વિલાયતમાં બેસતો હીંદી પ્રધાન હીંદી લશ્કરી ખાતાના વહીવટમાં ખાસ સત્તા અને જવાબદારી ધરાવે છે, તેનો હીંદી લશ્કરી

સલાહકાર તે વિલાયતની ઇન્ડીઆ ઓફીસમાંના હીંદી લશ્કરીખાતાનો સેક્રેટરી છે. આ જગ્યાએ હીંદી લશ્કરમાં ઉંચો હોદ્દો ધરાવનારની જ નીમણુંક કરવામાં આવે છે. ઘણું કરીને અનુભવી 'જનરલ'ને જ તે પદવી આપવામાં આવે છે. તેને વળી હીંદી લશ્કરમાંથી ચુંટેલો અમલદાર "ફર્સ્ટ ગ્રેડ સ્ટાફ ઓફીસર'ને નામે મદદનીશ હોય છે. આમ છતાં એ સેક્રેટરી હીંદી બાબતોથી હંમેશા જાણીતો રહી શકે તે માટે તેને પોતાની મુદત દરમ્યાન હીંદની મુલાકાત લેવી પડે છે. આ ઉપરાંત એક પ્રથા જુના વખતથી એવી પડી જ ગઇ છે કે હીંદી લશ્કરમાંથી રીટાયર્ડ થયેલો એક ઉંચો હોદ્દેદાર અમલદાર સ્ટેટ કાઉન્સીલમાં સભ્ય તરીકે બેસે છે.

હીંદના વાઇસરોયના હાથમાં દેશની 'સીવીલ તેમજ લશ્કરી' એમ બન્ને વહીવટની લગામ સોંપવામાં આવી છે અને તેનીપર તેની ૯૪

સત્તા, હકુમત, અને દેખરેખ રહે છે, જો કે તે માટે તેને માટે તેને વિલાયતથી સ્ટેટ સેક્રે-ટરીના આવતા હુકમો બરોબર પાળવા પડે છે. વાઇસરોયની એકઝીકયુટીવ કાઉન્સીલને બીજાં ખાતાંઓ જેટલી જ લસ્કરીખાતામાં સત્તા હોય છે પરંતુ ૧૯૧૯ ના સુધારામાં લસ્કરીખાતાને ધારાસભાની સત્તામાંથી બાતલ કરવામાં આવ્યું છે.

હિંદી લસ્કરના સર્વોપરી અમલદારોમાં આ સ્ટેટ સેક્રેટેરી, મીલટરી સેક્રેટરી અને વાઇસરાય ઈન કાઉન્સીલથી બીજે નંબરે હીઝ એક્ષેલન્સી ધ કમાન્ડર ઇન ચીફ ગણાય છે, જે રિવાજ પ્રમાણે વાઇસરાયની કાઉન્સીલ (મંત્રીમંડળ) માં પણ સભ્ય તરીકે બેસે છે. હીંદી લસ્કરનો કુલ વહીવટ, શાન્તિના કે લડાઇના વખતમાં, આ કમાન્ડર ઈન ચીફ અને આર્મી મેંબરના હાથમાં રહે છે. આ ઉપરાંત તેને રોયલ ઇન્ડી-યન મરીન (યાને તરી–દરીયાઈ લસ્કર) તેમ-

જ રોયલ એર ફોર્સ (યાને હવાઇ લશ્કર) નો વહીવટ પણ સંભાળવો પડે છે. લશ્કરના ૪ જુદાં જુદાં મુખ્ય ખાતાઓમાં તેને મદદ કરવા માટે દરેક ખાતાંનો સર્વોપરી અમલદાર હોય છે: જેવાં કે (૧) જનરલ સ્ટાફનો ચીફ (જે લશ્કરી નીતિ, હીંદના રક્ષણ માટેની યોજના, અને ફેરવણી વગેરે સંભાળે છે) [સામાન્ય ખાતું] (૨) ધી એડજ્યુટન્ટ જનરલ (લડાયક ખાતું ; જે નવાં લશ્કરો ઉભાં કરવાં, ગોઠવવાં, નીભાવવાં, સુલેહ સાચવવી, વ્યવસ્થા જાળવવી, તેમાં દવાઈ અને ન્યાયના કામ વગેરે સંભાળે છે) (૩) કવાર્ટર માસ્ટર જનરલ [ખાદ્ય ખોરાકી લશ્કરી સામગ્રી ખાતુ] અને (૪) માસ્ટર જનરલ ઓફ સપ્લાઇ [જે ખાદ્ય ખોરાકી અને પોષાકી મેળવવા માટેના કારખાના, કોન્ટ્રાકટ વગેરેપર દેખરેખ રાખે છે.]

૧. મીલીટરી સેક્રેટરી, ઘણું કરી મેજર જનરલ, જે લશ્કરના અમલદારોની નીમણુંકો, ફેર-

બદલીઓ, રજા, પગાર, રીટાયરમેંટ વગેરે સંભાળે છે.

ઉપરાંત ઘોડેસ્વારી અને તોપખાનાના ખાતાંઓ માટે પણ ખાસ અમલદારો, મેજર જનરલો ખાસ સલાહ આપનારા હોય છે.

આ હીંદી લસ્કરનું મુખ્ય મથક (હેડક્વાર્ટર્સ) સીમલામાં છે. ત્યાં આર્મી ડીપાર્ટમેંટ યાને લસ્કરીખાતાની ગોઠવણો બીજાં સીવીલ ખાતાંઓ જેવી જ છે અને જેમ દરેક ખાતાંનો સેક્રેટરી વાઇસરાયની હમેશ નિકટમાં રહે છે, તેમ આ ખાતાંના સેક્રેટરી પણ વાઇસરાયની નિકટ રહે છે. ત્યાર પછી ડેપ્યુટી સેક્રેટરી, ત્રણ મદદનીશ સેક્રેટરીઓ જેમાંનો એક હીંદી સોલજરોની બોર્ડનો સેક્રેટરી પણ ગણાય છે. ઉપરાંત છાવણી અને લસ્કરી મિલ્કતોનો એક ઇન્સપેક્ટીંગ ઓફીસર પણ હોય છે. રાજસભામાં આ ખાતાના પ્રતિનિધિ તરીકે આર્મી મેંબર

રહે છે અને ધારાસભામાં આર્મી સેક્રેટરી રહે છે. આ ખાતાના વહીવટને સરળ કરવા માટે એ ખાતાની જ એક કાઉન્સીલ, મીલીટરી કાઉન્સીલને નામે વખતો વખત ભરાય છે; જેમાં પ્રમુખ કમાન્ડર-ઇન-ચીફ અને સભ્યો ઉપર જણાવેલા સર્વોપરિ અમલદારો છે.

લશ્કરી વહીવટ માટે હીંદની લશ્કરી દૃષ્ટિએ ૪ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે, જેને 'કમાન્ડ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. દરેક કમાન્ડ નીચે ૧૩ જીલ્લા મુકી દેવામાં આવ્યા છે. જેમકેઃ-(૧) ઉત્તર કમાંડ જેમાં મુખ્ય જીલ્લાઓ વઝીરીસ્તાન, લાહોર, રાવળપીંડી, કોહાટ અને પેશાવર સમાયલા છે અને તેની છાવણી મુરીમાં રહે છે. (૨) પશ્ચિમ કમાંડ જેમાં મુખ્ય જીલ્લાઓ તરીકે સીંધ, રજપુતાના, બલુચીસ્તાન, અને ઝોબ સમાય છે. તેની છાવણી ક્વેટામાં છે. (૩) પૂર્વ કમાન્ડ જેમાં બંગાળ અને આસામ,

સંયુક્ત પ્રાંત અને દીલ્હી તેમજ અલ્લાહાબાદ સમાય છે, જેની છાવણી નૈનીતાલમાં છે. (૪) દક્ષિણ કમાંડ જેમાં મદ્રાસ, મુંબઇ, પુના અને સંયુક્ત પ્રાંત સમાય છે, જેની છાવણી પુનામાં છે. આ સર્વ મુખ્ય કમાંડોના સર્વોપરિ અમલદાર જનરલ ઓફીસર–કમાન્ડીંગ ઇન–ચીફ તરીકે ઓળખાય છે. આ ચાર મુખ્ય વિભાગ ઉપરાંત બર્મા અને એડનના કમાંડ ખાસ જુદા વિભાગ તરીકે ગણવામાં આવે છે; કારણ કે ભૂગોળમાં તે હિંદથી ઘણા અલગ દેખાય છે. આ દરેક મુખ્ય સેનાપતિને પોતાના વિભાગમાંના લશ્કરનો કુલ વહીવટ સંભાળવાનો હોય છે અને તે માટે તેની સત્તા તેમજ જવાબદારી રહેલી છે.

દરેક વિભાગમાં લશ્કરની વહેંચણી કરવામ એક સિદ્ધાંત ખાસ રાખવામાં આવ્યો છે, જેથી કરી લડાઇને વખતે દરેક કમાંડ તરફથી તુરત

લશ્કર તૈયાર થઈ જાય. આ હેતુથી લશ્કરના ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છેઃ—

૧) કવરીંગ ટ્રુપ્સ (જે સરહદપરના નાના ઝઘડાઓને સંભાળે છે અને મોટી લડાઇઓમાં લડતા લશ્કર પાછળ એવી રીતે ગોઠવાઇ જાય છે કે તેની પાછળ નવી ભરતી અડચણ વગર ચાલ્યા કરે. આ લશ્કર ૧૨ા પાયદળ બ્રીગેડ તેમજ બીજા સરંજામનું બનેલું છે.)

૨) ફીલ્ડ ટ્રુપ્સ (યાને લડાયક લશ્કર. જેમાં ૪ ડીવીઝનો અને ૫ ઘોડેસ્વાર બ્રીગેડો હોય છે. હિંદનો આધાર આ લશ્કરપર જ છે.)

૩) ઇન્ટરનલ સીક્યુરીટી ટ્રુપ્સ (માત્ર દેશની અંદર સુલેહ જાળવવા માટે જ આ નાનો વિભાગ છે.)

હીંદી લશ્કરના વહીવટની સાંકળમાં ૫૦૦૦ માઇલ દુર વિલાયતમાં બેઠેલા હીંદી પ્રધાનથી માંડી વાઇસરોય, કમાન્ડર ઇન ચીફ મારફત

છેક નાના અમલદારની કડીઓ કેમ ગોઠવાઈ ગયેલી છે તે આપણે જોઈ ગયા. એ વહીવટની રૂપરેખા જોઇ ગયા. પછી હવે આપણે હાલનું હીંદી લશ્કર કેટલું છે, તેમાં કોણ કોણ, કેટલા અને કેવી રીતે રહેલા છે, તે બધું ટુંકમાં જોઇએ.

હીંદમાં બ્રીટીશ પલટણો

હીંદમાં રહેલા બ્રીટીશ ઘોડેસ્વાર અને પાયદળ સૈનિકો માત્ર બ્રીટીશ નોકરીમાં જ છે એમ માનવા. કોઇ પણ સૈનિકને અહીં કાયમની નોકરી કરવાની હોતી નથી. વિલાયતના બ્રીટીશ લશ્કરમાંના સૈનિકોને જીંદગીમાં પરદેશ–બ્રીટીશ છત્ર નીચેના દેશોમાં નોકરી ભરવી પડે છે. જેમાં મોટા ભાગને ફાળે હિંદ જ આવે છે. બ્રીટીશ પાયદળ ફોજોમાં એવો રિવાજ છે કે એક રેજીમેંટમાંની એક બેટેલીયન પરદેશમાં નોકરી પર હોય છે, ત્યારે બીજીએ સ્વદેશમાં રહેવું જ પડે છે. આ પ્રમાણે એક બેટેલીયનને પર-

દેશમાં કુલ ૧૬ વર્ષ નોકરીમાં ગાળવાં પડે છે. ઘોડેસ્વાર પલટણોમાં આવા બે વિભાગ ન હોવાથી તેમને આ રિવાજ લાગુ પડતો નથી, અને તેમનામાંથી ટુકડીઓ ચુંટી કાઢીને મોકલવામાં આવે છે, જેને ૧૪ વર્ષની પરદેશી નોકરીની મુદત છે. લડાઇ કરતાં સુલેહના વખતમાં ગ્રેટબ્રીટનમાં ઘણું ઓછું લશ્કર નીભાવવામાં આવે છે, જ્યારે હિંદમાં લડાઇને વખતે જોઇએ તેથી પણ વધુ લશ્કર સુલેહના વખતમાં નીભાવવામાં આવે છે; કારણ કે હીંદમાં રહેલું બ્રીટીશ લશ્કર કાયમી નહિ હોવાથી વધારાનું ગણાય છે અને લડાઇને વખતે એવા લશ્કરપર જ આધાર રાખવો પડે છે. આ પ્રમાણે હીંદને માથે બ્રીટીશ લશ્કર નકામું લાદવામાં આવેલું છે અને તેમાં પણ નોકરી કરે વિલાયતની જ્યારે તેમના પગાર હીંદી તીજોરીમાંથી ચુકવાય છે !

હિંદમાં આવી બ્રીટીશ ઘોડેસ્વાર પલટણો

કુલ પાંચ છે. દરેક પલટણમાં ૨૭ ઓફીસરો અને ૫૭૧ નાના અમલદારો તથા સોલ્જરો હોય છે. બ્રીટીશ પાયદળમાં કુલ ટુકડીઓ (બેટેલીયન્સ) ૪૫ છે, જેમાં દરેકમાં ૨૮ ઓફીસરો અને ૮૮૨ નાના અમલદારો તથા સોલ્જરો હોય છે. આ હિસાબે અનુક્રમે ૨૯૯૦ ઘોડેસ્વાર બ્રીટીશો તેમજ ૪૦૯૫૦ પાયદળ બ્રીટીશો મળી કુલ ૪૩૯૪૦ નું બનેલું બ્રીટીશ લશ્કર હિંદમાં રહે છે.

આ રીતની ટુકડીઓ ૧૯૨૧ સુધી હતી, પરંતુ ૧૯૨૧માં તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. મશીનગન ટુકડી રદ કરવામાં આવી હોવાથી પાયદળોને આઠ મશીનગનો આપવામાં આવી અને તે ચલાવવા માટે હીંદી લડવૈયાઓ ઉમેરી ૪૧ હીંદી અને એક હીંદી અમલદારની ' પ્લેટુન ' બનાવવામાં આવી. દરેક ટુકડીમાં આવી એક પ્લેટુન તે વરસથી દાખલ થઈ છે. જ્યારે

બ્રીટીશ ટુકડી વિલાયત જાય છે ત્યારે ઉપલી આખી પ્લેટુન બીજી ટુકડીને સોંપી દેવામાં આવે છે.

બાદશાહી તોપખાનામાં હીંદીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમનું કામ ડ્રાઈવર, ગનર અને આર્ટીફીસર તરીકે હોય છે. સરહદની બ્રીટીશ બેટેલીયનમાં તેઓ ગનર્સ અને આર્ટીફીસરનું કામ કરે છે, જ્યારે હીંદી હેવી બેટરીમાં તેઓ માત્ર ગનર્સ તરીકે કામ કરે છે. સુલેહના વખતમાં તોપખાનામાં આટલું બળ રહે છે:—(૧) **શાહી ઘોડેસ્વાર તોપખાનું:** એક બ્રીગેડ જેમાં હેડકવાર્ટર્સ, ત્રણ બેટરી, ત્રણ દારૂગોળાના કોલમો, અને એક અનબ્રીગેડેડ બેટરી તેમજ દારૂગોળાનું કોલમ રહે છે. દરેક બેટરીમાં ૬, ૧૩ પાઉન્ડના ગોળાની તોપો રહે છે. (૨) **ફીલ્ડ (મોટી અને નાની) બ્રીગેડો:** મોટીમાં સાત બ્રીગેડો હોય છે જેમાં

દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ અને ૪ બેટરી હોય છે, તેમજ નાનીમાં ત્રણ બ્રીગેડો અને દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ અને ૪ બેટરી હોય છે. મોટી સાત બ્રીગેડોમાંની ૪ માં ૧૮ શેરીયા ગોળાની ૬ તોપોની બે બેટરી હોય છે અને બીજી બે ૪ાા ઇંચિમાંની હોવીટઝર તોપો હોય છે. બાકીની ત્રણ બ્રીગેડો પાસેની ત્રણ બેટરી દરેકમાં ૧૮ શેરીયા ગોળાની ૬ તોપો અને એક હોવીટઝર હોય છે. નાની ત્રણ બ્રીગેડોમાંની બે પાસે ત્રણ બેટરીમાં ૧૮ શેરીયા ગોળાની તોપ તથા એક હોવીટઝર હોય છે, જ્યારે એક બ્રીગેડ પાસે બે બેટરીમાં એ પ્રમાણે હોય છે. (૩) **ફીલ્ડ (ભરતીખાતું) બ્રીગેડ:** આની પાસે પણ ઉપર પ્રમાણેની બેટરીઓ એવડી સંખ્યામાં રહે છે. **(૪) ઇન્ડીઅન પેક બ્રીગેડસ :** આ ટુકડીઓ પાસે ૬ બ્રીગેડ, દરેકમાં હેડક્વાર્ટર્સ, એક બ્રીટીશ અને ત્રણ હીંદી બેટરી તેમજ

એક અનબ્રીગેડેડ બેટરી અને સેકશન રહે છે. જેમાંની બ્રીગેડેડ બેટરીઓમાં ૩ાા ઇંચની હોવીટઝરો હોય છે, જ્યારે બાકીનીમાં ૨ાા ઇંચની તોપો હોય છે. **(૫) દારૂગોળાના કોલમો:** તોપખાનાની બ્રીગેડોને લડાઇમાં ચાલુ દારૂગોળો સપ્લાય કર્યા કરે ને તે માટે લડી નાંખે એવી બે ટુકડીઓ હોય છે. (૬) **મીડીયમ બ્રીગેડસ:** બે હોય છે. જેમાં દરેક પાસે એક ઘોડાથી ખેંચાતી અને બે હાથથી ખેંચાતી બેટરી હોય છે. બે પાસે ૬ ઇંચી ૧ ટનની હોવીટઝર હોય છે અને એક ૬૦ શેરીયા ગોળાની તોપ હોય છે. (૭) **ભારી બ્રીગેડ:** હેડક્વાર્ટર્સ અને બેટરી સાથે એક મુંબઇ, એક કલકત્તા અને કરાંચીમાં રહે છે. (૮) **સરહદપરની બ્રીગેડ:** એક જે કોહાટમાં રહે છે, જેની ટુકડીઓ લોખાર્ટ, સડેગી, ઞડક, રઝની, ડમડીલ વગેરે ઠેકાણે છે.

દેશી લશ્કર

હીંદમાં બ્રીટીશ પલટણો કેટલી છે, વગેરે હકીકત આપણે જોઇ ગયા. હવે દેશી પલટણોનું કેટલું બળ છે તે આપણે જોઇએ.

આવી દેશી **ઘોડેસ્વાર** પલટણો દેશમાં કુલ ૨૧ છે. સુલેહના વખતમાં આવી એક ઘોડે-સ્વાર પલટણમાં ૧૪ બ્રીટીશ અમલદારો, ૧૯ હિન્દી અમલદારો અને ૫૧૨ નાના અમલદારો તથા સૈનિકો હોય છે.

દેશી પાયદળ પલટણો કુલ ૩૪ છે. જેમાં ૨૦ મુખ્ય પાયદળ પલટણો, ૩ પાયોનીયર પલટણ, એક સ્વતંત્ર પાયોનીયર બટાલીયન (૪ થી હાઝરા) અને ૧૦ ગુરખા પલટણો છે. મુખ્ય પાયદળ પલટણોમાં કુલ ૧૦૬ બટાલીયનો છે અને આવી દરેક બટાલીયનમાં ૧૨ ગોરા અમલદારો, ૨૦ હીંદી અને ૭૪૨ સૈનિકો; ત્રણ પાયોનીયરમાં ૧૨ બટાલીયનો જેમાંની દરેકમાં

૧૨ ગોરા અમલદારો, ૧૬ હીંદી અને ૭૨૦ સૈનીકો હોય છે. ગુરખા પલટનમાં કુલ ૨૦ બટાલીયનો છે, જેમાંની દરેકમાં અનુક્રમે ૧૩-૨૦ અને ૯૨૧ માણસો હોય છે. આ પલટણોનું બળ લડાઇના વખતમાં ટકાવી રાખવા માટે રીઝર્ડ પણ રાખવામાં આવે છે.

'રીઝર્વ' બે જાતના હોય છે. 'એ' વર્ગ અને 'બી' વર્ગ. 'એ' વર્ગના રીઝર્વીસ્ટને કુલ ૮ વર્ષ નોકરી ભરવી પડે છે અને 'બી'વર્ગને કુલ ૧૫ વર્ષ. રીઝર્વમાં નોકરી ફરજીયાત છે. એક માણસને તેમાં દાખલ થયા પછી ૫ વર્ષ લશ્કરમાં અને ૧૫ વર્ષ બન્નેમાં નોકરી કરવી પડે છે. 'એ' વર્ગને વરસમાં એક જ મહિનો કેળવણી લેવી પડે છે અને 'બી' વર્ગને વર્ષમાં બે વખત. કેળવણી લેતી વખતે રીઝર્વીસ્ટને પુરો પગાર મળે છે. બાકીના મહીનામાં (તે ઘેર બેઠો હોય છે ત્યારે) તેને દર મહિને 'એ'

વર્ગને રૂ. ૭) અને 'બી' વર્ગને રૂ. ૪) મળ્યા જાય છે. ૧૫ વર્ષની નોકરી પછી રીઝર્વીસ્ટને છુટો કરવામાં આવે છે, જે પછી તેને દર મહિને રૂ. ૩) પેન્શન મળે છે અથવા તેની બદલીમાં રોકડા જોઈતા હોય તો રૂ. ૩૦૦)માં તેનો હક્ક રદ્દ કરવામાં આવે છે. એક માણસ જો મુદત દરમ્યાન નોકરી કરવાને અશક્ત બની જાય તો તેને ત્રણથી ૭ માસનો પગાર તેમજ સારી વર્તણુંક માટેની રકમ બક્ષીશ આપવામાં આવે છે.

[**નોંધ:** દેશમાં રહેલા જે ગરીબ રજપૂત બંધુઓને ગાડાં હાંકતાં, ખેતરે ચાકરી કરતાં છતાં પુરૂં નથી થતું તેવા અસલી ક્ષત્રીયબંધુઓ માટે આ ક્ષત્રીયતાની લાઇન લેવી વધારે સારી છે, એવો મારો અધીન મત છે. આ રીઝર્વની નોકરીમાં પગાર, મળતર, નિયમો વગેરે શું છે તે ઉપર સ્પષ્ટ કરીને જણાવ્યાં છે—સંપાદક.]

આવા રીઝર્વીસ્ટોનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે રહે છે:—

ઘોડેસ્વાર ૨૯૪૩; તોપખાનું ૨૫૨૦; સાપર્સ અને માઇનર્સ ૧૭૧૦; સીગનલકોર ૯૦૧, પાયદળ ૨૪૩૨૦; ગુરખા ૨૦૦૦ પાયોનીયર ૧૨૪૦; સ્વતંત્ર પાયોનીયર ૮૧.

આ ઉપરાંત પાયદળમાં આર્મર્ડકારવાળી રૉયલ ટેંકકોરની પણ બે ટુકડી ઉભી કરવામાં આવી છે.

આ લશ્કર ઉપરાંત દવાખાનું, માલ સાવલઇજા ખાતું વગેરેમાં પણ સ્થાન મેળવી શકાય છે. એમાં અત્યારે ૪૦ થી ૫૦ હજાર માણસો કામપર રોકાયલા હશે.

નોકરોની મુદત

ઘોડેસ્વારને કુલ ૭ વર્ષ નોકરી કરવી પડે છે. તોપખાનામાં કુલ ૬ વર્ષ (ભારી કામ કરનારને ૪ અને ૫ વર્ષ), માલખાતામાં ૭ વર્ષ,

પાયદળમાં ૫ વર્ષ અને ત્યારપછી ૧૦ વર્ષ રીઝર્વમાં. જાનવરખાતામાં ૪ વર્ષ અને ૬ વર્ષ. રીઝર્વે એંડવાળાને ૧૦ વર્ષ; લશ્કરીખાતાના દરજી, મોચી, સુતાર, કલાર્ક, શિક્ષકો વગેરે શાન્ત કામ કરનારને ૧૦ વર્ષ. વખત પ્રમાણે આ મુદ્દત વધારવામાં પણ આવે તો વાંધો ન લેવાય.

આ દેશી લશકરમાં જુદા જુદા વર્ષોમાં કુલ નીચે પ્રમાણે સૈનિકો હતા, જેમની શરીરસ્થિતિ પણ જણાવેલી છેઃ—

હિંદનું દેશી લશ્કર

સાલ	સરેરાસ સંખ્યા	મરણ	માંદા	કાયમના માંદા
૧૯૧૦/૧૪	૧૩૦૨૬૧	૫૭૩	૬૯૯	૨૬૬૨
૧૯૧૫	૧૧૯૯૮૫	૧૦૨૬	૫૪૧૫	૪૦૬૫
૧૯૧૮	૩૪૧૪૫૮	૯૯૫૯	૬૫૩૯	૧૩૮૯૭
૧૯૧૫/૧૯	૨૦૪૨૯૮	૩૪૩૫	૪૯૨૪	૭૭૯૨

૧૯૨૪ ૧૩૪૭૪૨ ૭૭૨ ૧૭૩૧ ૨૪૩૨

આપણે જોઇ ગયા કે હીંદનું જે સામાન્ય હીંદી લશ્કર છે, તે કેટલું છે અને તેને લગતા શું નિયમો છે. આ સામાન્ય લશ્કર ઉપરાંત (૧) ઓકઝીલીયરી ફોર્સ તેમજ (૨) ટેરીટોરીયલ ફોર્સ નામના બે ખાસ શાખા-લશ્કરો છે, જેમાંના બીજા નંબરમાં દાખલ થઈ શકાય તેવા સંભવો છે.

ઓકઝીલીયરી ફોર્સ:—

આ લશ્કર ખાસ યુરોપીયન ગૃહસ્થોનું સ્વયંસેવક લશ્કર કહીએ તો ચાલે. લડાઇ પછી બ્રીટનને જણાયું, કે લશ્કરની સંખ્યા ચોક્કસ કરવાથી દિ વળે તેમ નથી ! પ્રજા વિરૂદ્ધ પ્રજાના યુદ્ધમાં તો જેનું સંખ્યાબળ વધારે તે ફાવે, તેમ હોવાથી બ્રીટને યુરોપીયન નાગરિકોમાંથી લશ્કર બનાવવાની નીતિ આદરી અને તેને આ નામે ઓળખવામાં આવે છે.

દરેક દરેક યુરોપીયન મોટે ભાગે આમાં કેળવણી પામેલો હોય છે, જેની મુદ્દત ઊમરના પ્રમાણમાં રાખવામાં આવે છે. તેને સારા પગારો પણ મળે છે.

ઇન્ડીયન ટેરીટોરીયલ ફોર્સ :

હીંદના લશ્કરને હીંદીમય બનાવવા માટેની ચળવળનું એક પગથીયું તે આ લશ્કર ગણાય, એમ સરકાર કહે છે. **જે પ્રજા વંશપરંપરાથી લડાયક પ્રજા ન હોય, જેને વારસામાં લડાયક ધંધો ન મળ્યો હોય, છતાં જેને લડાયક થવાના કોડ હોય તેવી પ્રજાના કોડ પુરી તેને સંતોષવા માટે આ લશ્કરની સ્થાપના છે.**

(નોંધ: જો કે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાં આપણે લડાયક પ્રજા હતા જ, તે દિવસે વારસામાં આપણને લડાયક ખમીર મળેલું હતું જ. પરંતુ ૪૦૦ વર્ષ સુધી બરફી ઉતારી વેપારી કલમ

હાથમાં ઝાલી રાખવાથી આપણે વંશપરંપરાની લડાયક પ્રજા હોવાનો દાવો ગુમાવી બેઠા છીએ. તે મેળવવા માટેનો એક માર્ગ તે આ લશ્કર. આપણી પોતાની એક ગુજરાતી પલટણ ઉભી કરી આ લશ્કરમાં જોડી શકાય.)

આ લશ્કરને દેશમાં જ નહિ, પરંતુ દેશ બ્હાર પણ લડવા જવું પડે; તેનાથી ના ન પડાય. લડાઇ દરમ્યાન 'ઇન્ડીયન ડીફેન્સ ફોર્સ' માંથી આ શાખા જન્મેલી છે, અને તે ઈંગ્લાંડના જુના લશ્કરી બંધારણમાંથી શોધી કાઢવામાં આવી હતી. આ લશ્કરમાં જે જોડાય તેને આખું વર્ષ નહિ, પરંતુ દર વર્ષે અમુક મુદ્દત કેળવણી લેવી પડે છે. અમુક વર્ષો સુધી આવી કેળવણી સુલેહના વખતમાં અપાતી જાય એટલે જરૂર પડયે નિયમિત લશ્કરની જગ્યા પુરવાને આ લશ્કર લાયક થઇ ઉભું રહે છે.

આમાં મુખ્ય બે વિભાગો છેઃ—(૧) પ્રાંતિક ટુકડીઓ અને (૨) યુનીવર્સીટી ટુકડીઓ. બીજીમાં હીંદની કોલેજોમાંથી નોકરો અને વિદ્યાર્થીઓને નોંધવામાં આવે છે. આખું વર્ષ તેમને યુરોપીયન અમલદારો કેળવણી આપે છે. વિદ્યાપીઠ છોડતાંની સાથે લશ્કરી કેળવણીમાંથી પણ તે છૂટવા પામે છે. સામાન્યતઃ એમનો લડાઇને વખતે ઉપયોગ કરવાનો ઇરાદો નથી, પરંતુ વિદ્યાર્થીઓમાં વ્યક્તિત્વ ખીલવવા માટે જ એ ચળવળ ચલાવાય છે. આમ છતાં જરૂર પડયે પ્રાંતિક ટુકડીઓમાં તેમને જોડાવું પડે ખરૂં.

પ્રાંતિક ટુકડીઓને લડાઇમાં જોડાવું જ પડે છે. સૌથી પહેલી આવી સાત ટુકડીઓ ઉભી થઇ હતી. અત્યારે આવી ૨૦ ટુકડીઓ થઇ છે. (નોંધઃ ઇચ્છવા જોગ છે કે ગુજરાતી ટુકડી ઉભી થાય ને એ સંખ્યા ૨૧ પર પહોંચાડે.) જો કે દરેક ટુકડીમાં પુરતી સંખ્યા

નથી, છતાં લોકોનો ઉત્સાહ સારો છે. હાલ તુરત આમાં પાયદળ અને દવાખાતું જ છે, પરંતુ બીજા લડાયક ખાતાઓ ઉભાં કરવાની વિચારણા થઈ રહી છે. આમાં જોડાનારને પહેલાં ૭ વર્ષ (અમુક કેસોમાં ૪ વર્ષ) કેળવણી લેવાની ફરજ પડે છે. જેમાં દર વર્ષ કુલ તેને ૨૮ દહાડા ગાળવા પડે છે.

હિંદીઓ લશ્કરી અમલદારો પણ થઇ શકે છે. જે માટે ઇંડીયન સેંડહર્સ્ટ સ્થાપવાની હાલમાં ચળવળ ચાલી રહી છે. એનો અર્થ એ છે, કે આજ દિવસ સુધી ઉંચા હોદ્દા રાજા તરફથી નીમાયલા અમલદારોને મળતા; જ્યારે નીચેના હોદ્દા વાઇસરાય તરફથી નીમાયલાઓને મળતા. પહેલી જાતના હોદ્દા માટે આજ સુધી હીંદીઓને હક્ક ન્હોતો, પરંતુ ત્યારપછી વીલાયતની સેંડહર્સ્ટમાં હીંદીઓને અમુક સંખ્યામાં દાખલ કરવામાં આવતા ને તેમની જવલ્લે જ

રાજા તરફથી નીમણુંક થતી. હવે એ બધું હિંદમાં જ દાખલ થતું હોવાથી અમલદારોમાં રંગના ભેદો ધીમે ધીમે દુર થતા જાય છે.

લસ્કરી કેળવણી લેવા માટે નીચે પ્રમાણે સરકારી નિશાળો છેઃ—

(લસ્કરી નોકરી) ૧ સ્ટાફ કોલેજ. કવેટા.
(ઉંચા હોદ્દા માટે) ૨ સીનીયર ઓફીસર્સ સ્કુલ. બેલગામ
(તોપખાના માટે) ૩ સ્કુલ ઓફ આર્ટીલરી. કાકુલ
(સામાન્ય) ૪ ઇકવીટેશન સ્કુલ. સાઉગોર
(,,) ૫ સ્મોલ આર્મ્સ સ્કુલ પાચમારી
(શારીરીક) ૬ સ્કુલ ઓફ ફીઝીકલ ટ્રેનીંગ અંબાલા
(તોપખાનું) ૭ મશીનગન સ્કુલ અહમદનગર
(લસ્કરી) ૮ આર્મી સીગ્નલ સ્કુલ પુના.
(ટેંક ગાડી) ૯ રોયલ ટેંક કોર સ્કુલ અહમદનગર
(સામાન્ય) ૧૦ આર્મી સ્કુલ ઓફ એજ્યુકેશન. બેલગામ

(રાંધણ) ૧૧ „ „ „ કુકરી પુના
(પશુરક્ષણ) ૧૨ „ „ „ વેટરનરી અંબાલા
(શિક્ષણ) ૧૩ „ સર્વીસ એસ્ટ. રાવલપીંડી

સૈનિકોના બાલકો માટે ઝેલમ અને જલંદરમાં નિશાળો છે.

પ્રકરણ ૩ જું.

લશ્કરમાં દાખલ કેવી રીતે થવાય ?

ઇંડીઅન ટેરીટોરીયલ ફોર્સ

(**નોંધ:** ૧૧–૫ મી મરાઠા લાઇટ ઇન્ફન્ટ્રી)

બેલગામ તરફથી મળેલા આ કાયદામાં લશ્કરમાં દાખલ થવા માટે નીચે પ્રમાણે નિયમો છે. —**કર્તા**

“ દરેક શહેરીની પહેલી ફરજ એ છે, કે દેશની સરહદનું પાડોશીઓના હુમલામાંથી રક્ષણ કરી દેશને સુરક્ષિત રાખવો. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યમાં તેમજ હિંદમાં દેશની સરહદનું રક્ષણ નાનું, ધંધાદારી વોલન્ટરી લશ્કર કરે

છે, જે ઘણું જ કેળવાયલું અને કુશળ હોય છે. છતાં તે ઘણુંજ નાનું હોય છે અને રક્ષકોની એ પહેલી હાર છે.

જરૂર પડયે એ પહેલી હારને બળ આપવા બીજી હાર તૈયાર રાખવા માટે ૧૯૨૦ માં આ કાયદો અમલમાં આવ્યો છે.

[**નોંધઃ** ગુજરાતી યુવકો આ પરથી જોશે, કે આ લશકરમાં કેળવણી લેવા માટે દાખલ થવાથી સરકાર કોઇ પરદેશની લડાઇ પર મોકલી દેશે તેવું નથી. પરંતુ કેળવણી પુરી થયા પછી, એટલે કે ૭ વર્ષ પછી, સરહદ પર લડાઇ જાગે ને તેમાં પણ ચાલુ લશ્કર ખપી જાય તે પછી જ જરૂર પડે તો જ આ કેળવણી પામેલા યોદ્ધાઓને બોલાવવામાં આવશે. એટલે કે દેશમાં જ, દેશની સરહદ પર જ વખત આવે તો જુધ્ધે ચઢવાનું છે.

દાખલ કોણ થઇ શકે ?

કોઇ પણ હીંદી જે બ્રિટીશ અથવા દેશી રાજ્યની પ્રજા હોય તે આ લશ્કરમાં જોડાઇ શકે છે. તેની ઉમ્મર ૧૮ થી ૩૦ વર્ષની અંદર હોવી જોઇએ. લશકરમાં કામ કરી આવલા હોય અને ત્રણ વર્ષ નોકરી ભરી હોય તો તેમની ઉમ્મર પણ ૩૫ વર્ષથી વધુ હોવી ન જોઇએ. આ ઉમેદવારો શરીર તેમજ રીતભાત-માં સારા અને લાયક હોવા જોઇએ.

નોકરીની મુદત:

અરજી મંજુર થયા પછી ઉમેદવારોને માત્ર ૭ વર્ષ સુધી કેળવણી લેવી પડે છે. લ-સ્કરમાં કામ કરી આવેલા હોય તેને ૪ વર્ષ.

દરેક ઉમેદવારને એક પલટણમાં જોડી દેવામાં આવશે અને તેને દર વર્ષમાં એક વાર વધારેમાં વધારે ૨૮ દિવસ. કેળવણી લેવા માટે બોલાવવામાં આવશે, ત્યારે તેમને આવવું પડશે. (પહેલે વર્ષે ૩૦ દિવસ અરજી મંજુર કરવા

માટે પ્રાથમિક કેળવણીના વધારે ગણવા એટલે ૩૦ તેમજ ૨૮ મળી કુલ ૫૮ દિવસ.) પછી દર વર્ષે માત્ર ૨૮ દિવસ, આમ કુલ ૭ વર્ષ કેળવણી લેવી પડશે.

નોકરી કરવાની ફરજ

આ પ્રમાણે કેળવાયલો દરેક ઉમેદવાર જે પલટણમાં તેને કેળવણી મળી હોય તે પલટણ ની સાથે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે નીચે પ્રમાણે નોકરી કરવા બંધાયલો રહેશેઃ—

અ દેશમાં શહેરી પોલીસને રમખાણ બખેડા વખતે જરૂર પડે ત્યારે મદદ કરવા જ્યારે જ્યારે મીલીટરી ઓફીસર બોલાવે ત્યારે હાજર થવું પડશે.

બ હિંદમાં જ નિયમિત લશ્કરમાં ઉમેરો કરવાની જરૂર પડે ત્યારે વાઇસરોયનો હુકમ બહાર પડતાં હાજર થવું પડશે. પોતાની મરજીથી પોતે કોઇ નિયમિત

લશકરની પલટણમાં કેળવણી લેવા જોડાયો હોય તો તેમાં નોકરી કરવાની તેને ફરજ પડશે. વાઇસરોયના ખાસ હુકમ વગર આ કાયદા નીચે કેળવાયલા કોઇપણ લશ્કરીને હિંદ બ્હાર લશ્કરી નોકરી કરવા મોકલવામાં આવશે નહિ.

લશકરી વ્યવસ્થાઃ

આ લશકરનો દરેક કમીશન્ડ ઓફીસર અને દરેક નોન–કમીશન્ડ ઓફીસર, તેમજ દરેક યોદ્ધો જ્યારે જ્યારે લશ્કરી નોકરી માટે બોલાવવામાં આવે ત્યારે અથવા કોઇ નિયમિત લશ્કરમાં જોડાયલો હોય ત્યારે ૧૯૧૧ ના લશ્કરી કાયદા અને તેના પેટા કાયદા પ્રમાણે ચાલવા માટે બંધાયલો રહેશે. એટલે કે જો તે હાજર ન થાય તો તેને પકડીને લશ્કરી કોર્ટમાં લશ્કરી કાયદા પ્રમાણે સજા કરવામાં આવશે.

પગાર ભથ્થાં વગેરે.

દરેક ઉમેદવારને કેળવણી લેતી વખતે તેમજ

નોકરી કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે પગાર ભથ્થાં વગેરે મળશે:-

ઓનરરી લેફ૦ અને સુબેદાર માસિક ... રૂ. ૧૩૦

,,બીજા,, અને જમાદાર રૂા. ૭૫

હવાલદાર	... ...	રૂા. ૨૫
નાયક	... ...	રૂા. ૨૨
લેન્સ નાયક	... ...	રૂા. ૧૮
સિપાઈ	... ...	રૂા. ૧૬

ઉપરાંત ખાવાપીવાનું, રહેવાનું, કપડાં અને ભથ્થું.

અરજી મંજુર કરાવવા તેમજ કેળવણી લેવા તેમજ નોકરી પર હાજર થવા માટે જે ઉમેદવારને મુસાફરી કરવી પડે તે માટે:— મફત રેલ્વે ભાડું જવા આવવાનું; સ્ટેશન સુધી રસ્તો હોય તો ૧૫ માઇલે આના બે; અને મુસાફરી દરમ્યાન રોજના ચાર આના ભથ્થું.

મુદ્રક : મુદ્રણસ્થાન :

કેશવ હ. શેઠ

ખડાયતા મુદ્રણકલા મન્દિર,

ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

દારૂશીરસ્મારક ગ્રંથમાળાનાં
પ્રગટ થઈ ચુકેલાં ત્રણ પુસ્તકોને
મળેલા
આવકારના આંકડાઓ :—

બુદ્ધિનું બજાર :—એ માસમાં ૮૦૦ નકલ ખપી.
૩૦ આગેવાન માસિકોના ફર્સ્ટ ક્લાસ મત મળ્યા.
૧૨ વિદ્વાનો અને અનેક વાચકોનાં અભિનંદનો.
૩ લેખોના ઉતારા થયા.
૮૦૦૦ વાચકો કુલ ૬૪૦૦૦ વાર હસ્યા.

૯ નવી વાતો :—એક માસમાં ૪૦૦ નકલ ખપી.
એક માસમાં ૮ આગેવાન પત્રોના અભિપ્રાયો.
૫ પૈકીની વાર્તા રેડીઓ કંપનીમાં ભજવાઈ ગઈ.

લોહાણા વીરોની વાતો :—૧ માસમાં ૧૦૦૦ ગઈ.
બીજી ૧૦૦૦ નકલના ઓર્ડરથી ૨જી આવૃત્તિ પ્રેસમાં.
આવકાર આપવા આઠ ગામે સભાઓ ભરાઈ.
આગેવાન પત્રોમાં અભિપ્રાયો આવ્યાં.

ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થવા પાછળ વાંચો